

Оксана Лозинська (Oksana Lozyns'ka)

Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка

ОБРАЗ ПИХАТОЇ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

The Image of a Vain Person in Ukrainian and Polish Phraseology

ABSTRACT: The aim of the article is to reproduce and compare the peculiarities of the ethnocultural image of a vain person, as verbalized in Ukrainian and Polish phraseology. The subject of analysis is the structural-semantic and functional peculiarities of Ukrainian and Polish phraseological units, in which vanity is conceptualized as an emotional state of superiority, arrogance, pride, and which have a pronounced negative connotation. The study found that in the common Ukrainian-Polish perception, a vain person is a person who considers himself/herself superior to others, and, accordingly, others negatively evaluate this position. Most often, vanity in Polish and Ukrainian phraseology is conceptualized through the image of a person with their head raised high, puffed up, with protruding lips, whose appearance and habits resemble the behaviour of a beautiful pompous bird: a peacock or a rooster (in Ukrainian and Polish ethnoculture), a crane or a turkey (only in Polish), goldeneye or a screech-owl (only in Ukrainian). Also common is the idea of a vain person who thinks he/she is the smartest, while others think that something is wrong with him/her. Comparing the analyzed phraseological units in the selected languages allows us to better understand the peculiarities of the image, which became the impetus for the creation of the phraseological nomination, to establish the regularities and mechanisms of the verbal explication of vanity in Ukrainian and Polish linguistic cultures.

KEYWORDS: conceptualization, kinematic phraseological unit, ethnocultural image, semantics, vanity

1. Постановка проблеми

Емоційні переживання є невід'ємною складовою життя кожної людини. Однак вони недоступні прямому безпосередньому спостереженню, суб'єктивні за своєю суттю, їх важко дефініювати чи класифікувати. Найчастіше мовці передають свій емоційний стан чи дізнаються про емоції та почуття інших за посередництвом мовних засобів – слів і фразеологізмів. Мовцю, який переживає різні емоційні стани та спостерігає за поведінкою інших людей, недостатньо просто ідентифікувати чи назвати певну емоцію, він намагається передати свої внутрішні переживання та їхні зовнішні прояви, черпаючи інформацію з власного

досвіду чи з досвіду попередніх поколінь. Кожна мова має свій арсенал готових мовних конструкцій, за допомогою яких називає, описує чи окреслює певний емоційний стан і/чи його наслідок. Мова фіксує симптоматичні реакції і фізичні стани людини, що асоціюються з тим чи іншим емоційним станом, які стають базою формування уявлень про істотні риси певної емоції в наївній картині світу кожного народу. Справжньою скарбницею наївних уявлень людини про різноманітні емоційні стани є фразеологія. У цьому дослідженні ми зосередимо свою увагу на фразеологічних одиницях (далі ФО) на позначення пихи¹.

На сьогодні немає окремого комплексного дослідження українських і польських ФО на позначення пихи. Проте ФО на позначення цієї емоції в окремо взятих мовах були об'єктом дослідження, напр. О. Лозинська проаналізувала особливості структури, семантики та функціонування польських кінематичних фразеологізмів на позначення пихи в межах фразеосемантичного поля «зневага»², Олена Хомчак, Ірина Волкова дослідили мовні засоби вербалізації концепту *гордість* на матеріалі української фразеології та пареміології³, Ганна Онуфрійчук, досліджуючи українські образні ФО і паремії у межах фразеополя «Людина в колі інших істот», які, зокрема, використовуються на позначення гордині, гордості, пихатості тощо, з'ясувала особливості внутрішньої форми етнофразеологізмів і їхньої ролі в формуванні мовної картини світу⁴, Анна Якубовська змодельовала образ пихи, закарбований у верхньолужицьких ФО та

¹ Близькими до пихи вважаємо поняття зарозумілості – зарозумілості, поєднані з гордовитістю (порівн. польську лексему *wyniosłość*) – гордості – самовпевненості (порівн. польські лексеми: *zadufanie, nadmierna pewność siebie*) – гордині (пор. польські лексеми: *hardość, buta*). До таких висновків ми прийшли після аналізу словникових дефініцій назв відповідних емоцій в психологічних і загальних словниках польської мови (W. Szewczuk, *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998; J. Pieter, *Słownik psychologiczny*, Wrocław 1963; *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1-2, Warszawa 2000 (далі ISJP); *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1-4, Warszawa 2006 (далі USJP); *Słownik języka polskiego PWN*, [w:] <https://sjp.pwn.pl/> (15.05.2022), далі SJP; *Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Źmigrodzki, [w:] <https://wsjp.pl/> (15.05.2022), далі WSJP, а також беручи до уваги синонімічні ряди назв цих емоцій, подані в синонімічних словниках (Т. Міка, Д. Плускота, К. Świetlik, *Słownik synonimów. Nie tylko dla ucznia*, Poznań 1997; А. Nagórko, М. Łaziński, Н. Burkhardt, *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków 2004; Z. Kurzowa, Z. Kubiszyn-Mędrala, М. Skarżyński, J. Winiarska, *Słownik synonimów polskich*, Warszawa 2009; P. Źmigrodzki, *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa 2001; *Słownik synonimów języka polskiego*, [w:] <https://www.synonimy.pl/>, ми врахували лінгвістичні та психологічні дослідження, присвячені аналізу цих емоцій (див. О.Г. Лозинська, *Польська кінематична фразеологія на позначення емоцій: структура, семантика, функціонування*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Київ 2014).

² Там само, с. 75-83.

³ О.Г. Хомчак, І.В. Волкова, *Об'єктивація концепту гордість у фразеологічних одиницях*, «Південний архів. Філологічні науки» 2020, вип. 82, с. 27-30.

⁴ Г. Онуфрійчук, *Лінгвокультурний потенціал української етнофразеології: асоціативне поле «людина в колі інших істот»*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Київ 2016.

прислів'ях⁵, Галина Єфимчук здійснила комплексний аналіз вербалізації в англійській мові концепту ARROGANCE (зарозумілість) на лексичному та фразеологічному рівнях⁶, Константин Мізін дослідив морально-етичний концепт ГОРДІСТЬ в британській, німецькій, українській і російській лінгвокультурах, в тому числі на матеріалі ФО⁷, Марина Охріменко, аналізуючи фразеосемантичне поле «емоції людини» в перській і українській мовах, виділила поле «гордість» (у субполі «позитивні емоції») та здійснила зіставне дослідження ідіоетнічних особливостей цих ФО⁸. Однак структурно-семантичний порівняльний аналіз українських і польських ФО на позначення пихи не був ще предметом спеціального вивчення, чим мотивуємо актуальність цього дослідження.

Метою цієї розвідки є дослідження особливостей формування образу пихатої людини в українській і польській фразеології. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: з'ясувати, які образи використовуються в українській і польській фразеології для характеристики пихатої людини; розкрити внутрішню форму ФО, спільні й відмінні особливості структури, семантики та функціонування ФО; виокремити кінеми (мімічні знаки, жести, значущі рухи тіла), які стали прототипами значної групи аналізованих ФО, які називаємо кінематичними ФО; простежити зв'язок з етнокультурними факторами.

У цьому дослідженні зосереджуємо увагу на аналізі ФО як стійких і відтворюваних одиниць мови, в яких концептуалізовано пиху як емоційний стан вищості, зарозумілості, гордості та які мають яскраво виражену негативну конотацію⁹. Ці ФО утворилися в результаті спостереження носіями мови за поведінкою пихатої

⁵ А. Jakubowska, *Pycha w górnośląskiej frazeologii i paremiologii*, „Poradnik Językowy” 2005, z. 8, s. 53-58.

⁶ Г. Єфимчук, *Лінгвальні та соціолінгвальні особливості вербалізації концепту ARROGANCE у британській картині світу*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, Запоріжжя 2018.

⁷ К. Мизин, *Изменение ценностных приоритетов в современных европейских лингвокультурах: морально-этический концепт ГОРДОСТЬ*, „Opera Slavica” 2018, t. 28 (4), с. 5-33.

⁸ М.А. Охріменко, *Ідіоетнічні особливості одиниць фразеосемантичного поля «Емоції людини» в перській і українській мовах*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, Київський національний лінгвістичний університет, Київ 2012.

⁹ Виключно з позитивною конотацією в Національному корпусі польської мови (Narodowy Korpus Języka Polskiego, [w:] <http://nkjp.pl> (15-25.05.2022), далі NKJP) вживається лише кілька ФО, наприклад, ФО (*ktoś chodzi z podniesioną głową*) «хтось є гордовитий, гордий, упевнений у собі» (Р. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa, 2003, с. 238, далі WSFJP, 9 контекстів): ...*Utracili stanowiska, nie utracili twarzy. Mogą chodzić z podniesioną głową, będą szanowani i chętnie zatrudniani...* (NKJP: DP, 06.02.2004). Із позитивною конотацією використовуються також такі ФО на позначення гордої людини: *z podniesioną głową / czolem* «книжн. гордовито (64), відважно, з гідністю» (WSFJP, 244) / «без сорому, комплексів» (USJP, t. 1, s. 455, NKJP: 105 «з гідністю, без сорому», 51 «з гідністю, відважно»); *sztywny* (3) / *twardy* (18) *kark* «риса характеру людини, яка полягає в тому, що є вона гордою, непоступливою і не дозволяє себе принижувати» (21, WSJP); *rozpiera (kogoś) дума itp.; дума itp. rozpiera (komuś) pierś* «хтось

людини. У ході дослідження розкриваємо образ пихатої людини як певний мовний стереотип, відтворення якого допоможе намалювати наївний образ пихи, притаманний носіям української та польської мов.

Досліджено 27 українських і 29 польських ФО, які вилучено методом суцільної вибірки з сучасних українських і польських загальних і фразеологічних словників. Джерельною базою стали також *Національний корпус польської мови*¹⁰, Інтернет та *Генеральний регіональний анотований корпус української мови*¹¹ (далі ГРАК, досліджено 13758 контекстів).

Припускаємо, що в таких близьких мовах, якими є українська та польська, способи концептуалізації пихи є подібними. Подальший аналіз повинен підтвердити або спростувати цю тезу.

2. Виклад основного матеріалу

На основі проаналізованого матеріалу розкриваємо характерний для українців і поляків образ пихатої людини.

1. Пихата людина вважає себе вищою від інших, демонструє це своїм тілом, його положенням, поставою. Така особа своєю поведінкою і виглядом підкреслює власну високу позицію, напр.: *patrzeć (na kogoś / na coś) z góry* // ¹² *дивитися згори на кого, patrzeć (na kogoś / na coś) z wysoka* // *дивитися звисока на кого*, – ¹³ // *дивитися / поглядати зверху вниз / зверху на кого; дивитися згорда; nosić głowę / czoło wysoko* // *високо нести / тримати голову; – // високо нестися; podnosić / podnieść głowę* // *піднімати / підняти голову, підійняти / підносити / підводити / підійняти / піднести / підвести голову; unosić się puchą* // –; *zadziierać głowę* // –; *zadziierać nosa* // *задирати носа перед ким і без додатка, гнути / дерти / загнути / задерти кирпу*¹⁴ // *ніс перед ким і без додатка; – // пиндючити*¹⁵ *ніс; – // задирати / підняти / задерти / підняти хвіст / хвоста [угору]*.

відчуває і виявляє велику гордість тощо» (USJP); як *nip na rизи*, зі сл. *дивитися* «гордо, з гідністю» (Словник фразеологізмів української мови, ред. В.О. Винник, Київ 2003, с. 515, далі СФУМ).

¹⁰ *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, [w:] <http://nkjp.pl> (15-25.05.2022).

¹¹ *Генеральний регіонально анотований корпус української мови*, [в:] <http://uacorporus.org/Kyiv/ua> (25.05.2022).

¹² Матеріал аналізу – польські та українські ФО – подаємо таким чином: розписуємо окремо кожну пару фразеологічних варіантів-відповідників (варіантів польських й українських ФО, що вживаються на позначення пихи та в своїй основі містять один і той самий образ, переданий ідентичними чи подібними лексичними компонентами), ставлячи дві скісні рисочки між польським та українським фразеологічним відповідником, спершу подаємо ті варіанти ФО, які мають у своїй структурі однаковий компонентний склад, виділяючи грубим шрифтом той компонент, який підтверджує аналізовану рису пихатої людини, а далі – інші варіанти ФО.

¹³ Знаком « – » позначаємо відсутність в одній із мов ФО із подібним компонентним складом.

¹⁴ *Кирпа* – це «фам., зневажл. короткий, задертий догори ніс» (Тлумачний словник української мови, [в:] <https://slovnyk.ua/> (01.06.2022), далі ТСУМ).

Ці ФО виникли в результаті спостережень за поведінкою людини, за її поставою і жестами, тобто невербальною комунікацією. Наявні в них соматизми *голова, чоло, ніс* – це частини тіла людини, що знаходяться найвище. Пихата людина задирає голову (чоло, ніс) так високо, що може дістати до хмар, пор. польську ФО: *(ktoś) chodzi z nosem w chmurach* зі значенням «хтось зазнається, заноситься, є пихатим» (WSFJP, 456). Ми виявили цю ФО лише в одному контексті (! у ненормативній формі): *Wszechwłoga z kolei ignorował go całkowicie. Wkraczał do sypialni z nosem w chmurach, obnosząc coraz to nowe makijaże, odbijał niebieską pileczkę, machinalnie używał swojego czytnika i zupełnie nic nie mówił* (NKJP: Kowalewski W., Bóg zapłać!, 2000).

Пихата людина про себе високої думки, тому українці прирівнюють її поведінку до поведінки короля, туза чи козира, пор. ФО: *ходити* (9)¹⁶ / *стояти* (0) / *виступати* (1) *козирем*¹⁷ «триматися з погордою, зарозуміло, незалежно; хизуватися» (СФУМ, 750); *гнути козира* «поводити себе зарозуміло, гонористо; чванитися, зазнаватися» (0) (СФУМ, 151). Мотивацією утворення ФО *ходити козирем* є не картярська гра, а хода. Можна ходити павичем, індіком, а можна козирем. Козир – це «високий стоячий комір»¹⁸ (див. ілюстрацію)¹⁹. У навчальному посібнику *Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування* читаємо: «Ще в Київській Русі бояри, на відміну від простолюду, пришивали до коміра святкового каптана

ще один комір, гаптований сріблом, золотом і діамантами, який називали козирем. Козир поважно стримів, надаючи поставі боярина гордовитості»²⁰. Польський дослідник А. Брюкнер в SEJP в словниковій статті *kozera (kozyra, kozurować (1553), kozernik)* пише про те, що слово це зі значенням «козир в картярській грі» походить від *koza* та прийшло з Польщі на Русь, де розвинуло своє значення і ним почали називати і комір, і шапку, і дашок шапки, а *kozyrit'* значить «stawiać się hardo»²¹.

¹⁵ *Пиндючити* – те саме, що *настовбурчувати* – «2. піднімати вверх, ставити сторч (пір'я, волосся, шерсть і т. ін.)», ТСУМ.

¹⁶ Тут і далі в тексті роботи в дужках подаємо кількість виявлених контекстів з ФО загалом чи з її окремим компонентом, чи семою.

¹⁷ Словники фіксують також варіантні компоненти цієї ФО, де замість *козирем* уживаються компоненти *королем* / *тузом*, однак ми не виявили жодного контексту з такими ФО ані в корпусі ГРАК, ані в мережі Інтернет.

¹⁸ *Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. 2: Д – Конци*, ред. О.С. Мельничук, Київ 1985, с. 499.

¹⁹ Використана ілюстрація є у вільному доступі, [в:] <https://ua.waykun.com/articles/hoditi-kozirem-pro-vse.php>.

²⁰ В.А. Забіяка, І.М. Забіяка, *Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування*, Київ 2012, с. 102.

²¹ А. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, [w:] https://pl.wikisource.org/wiki/S%C5%82ownik_etymologiczny_j%C4%99zyka_polskiego (16.05.2022).

2. Пихата людина має характерну поставу тіла, вона вигинається таким чином, щоб виділитися, вирізнитися серед інших:

а) випинає груди вперед, щоб продемонструвати свою першість, вагомість, пор. польську ФО *wypinać pierś* «бути через щось дуже зарозумілим, гордовитим» (30) (USJP, t. 2, 1128);

б) наче вся надувається під впливом своєї власної вагомості по відношенню до інших, пор. польські ФО: *nadymać / puszyc się jak paw* «зневажл. демонструвати гордовитість, вищість, бути зарозумілим» (14) (WSFJP, 519); *nadąć się* «розм. 1. зробити ображену (24) та незадоволену (14) міну»: ... *Zwariowałeś? – nadął się Gruby...*; «2. стати високомірним (7) і зарозумілим (7)»: ... *Tak się nadęła, że nie da się już normalnie z nią porozmawiać...* (ISJP, т. 1, с. 918); *nadymać się jak balon* «ірон. бути пихатим, зарозумілим; втягувати повітря і надувати щоки» (3) (WSFJP, 58); *nadęty / rozdęty puchą* «книжн. пихатий; зарозумілий, зверхній» (WSFJP, 621); *pycha (kogoś) rozpieiera* «книжн. хтось високої думки про себе, є зарозумілим, зверхнім» (WSFJP, 621); українську ФО *надувся / надулася як / мов / наче сич; надутий, як / мов / наче сич* «1. похмурий, невдоволений», «2. гордовитий, пихатий» (ТСУМ).

Ретельне дослідження семантики й етимології лексем *pycha* і *пиха* дозволяє зробити висновок, що значення «надмірна впевненість в собі, гординя, тобто риса когось, хто оцінює себе надто високо» польської й української лексем є вторинним, виникло від попереднього значення «надування, надуття» й функціонує від XIV ст. (походить від псл. **pychati* «важко дихати, сопіти, дмухати», спорідненого з псл. **puchnōti* «почати дмухати, розбухнути, стати набряклим», а воно від псл. **pъchnōti*)²². Це первинне значення так міцно вкоренилося в свідомості носіїв мови, що стало одним з мотиваційних чинників утворення ФО на позначення цієї емоції.

в) надуває чи випинає губи, пор. українські ФО: *дути губу (морду (0)) / відставляти губу (0)* «чванитися, пихато поводитися» (3) (СФУМ, 223); *надувати (надимати) / надуті губи* «фам.1. гніваючись (71), ображаючись (75) і т. ін., надавати обличчю незадоволеного вигляду», «2. виражати зверхність, поважність; пишатися, зазнаватися» (20) (СФУМ, 418); *копити / закопити / скопити губу / губи / носа / ніс* «1. пишатися, зазнаватися» (171), «2. ображатися (94), сердитися (120)» (СФУМ, с. 307); пор. польські ФО: *odąć / wydąć wargi* «вивернути губи назовні, зазвичай на знак незадоволення (8) чи презирства (12)» (USJP, t. 2, 1084);

г) наче задирає хвіст, пор. українську ФО *задирати / піднімати / задерти / підняти хвіст / хвоста [угору]* «зневажл. поводитися гонористо, самовпевнено, ставлячись до всіх зверхньо, з презирством» (13) (СФУМ, 243);

²² Див. словники: W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 506; SEJP, s. 449; WSJP.

д) показує роги, пор. польську ФО *pokazywać rogi / różki* «з осудом ставати гордим, зухвалим чи зарозумілим (12)» (USJP, t. 2, 510) / «протиставляти себе чомусь, бунтувати (4)» (WSFJP, 673).

3. Поведінка і повадки пихатої людини нагадують поведінку й повадки деяких птахів, які стали для українців і/чи поляків уособленням пихи. Невербальні рухи пихатої людини нагадують як українцям, так і полякам поведінку набундюченого павича, який походить з розпушеним у вигляді віяла барвистим хвостом, пор.: *chodźć jak paw* «бути дуже гордим і пихатим» (21) (WSJP) // *ходити павичем*²³ «1. триматися поважно, гордовито, зарозуміло, зверхньо» (2 і 4 в Інтернеті), «2. бути вдягненим у яскраве, барвисте або багате вбрання» (1) (СФУМ, 749-750); *як / мов / ніби пав* «1. у яскравому, барвистому вбранні» (72); «2. з надмірним почуттям власної гідності; гордовито, поважно» (61): *Походить як пав* (СФУМ, 479); *гордий як пав*²⁴ (3 Інтернет-контексти) // *dumny jak paw* (23) «тоді, коли хтось є дуже гордим»: *Отримавши науковий ступінь, Ярик кілька днів ходив гордий як пав. Po otrzymaniu nagrody przez ponad tydzień chodził dumny jak paw* (Leksykon, 50); *roztaczać pawi ogon* «демонструвати з гордістю свої переваги чи вміння, пишаючись ними» (11) (WSJP); *roztoczyć pawi ogon* «продемонструвати з гордістю свої переваги чи вміння, пишаючись ними» (5) (WSJP); *nadymać / puszyć się jak paw* «зневажл. демонструвати гордовитість, вищість, бути зарозумілим» (14) (WSFJP, 519); *stroić się w pawie pióra*, яка згідно з SFJP має значення «величатися, надуватися» (SFJP, 681), а згідно з USJP – «вдавати когось кращого, багатшого, вагомішого, ніж є насправді» (1 і 3 з Інтернету) (USJP, t. 3, 78).

Окрім спільного образу павича як гордовитого, пихатого птаха, українці та поляки мають відмінні асоціативні уявлення про поведінку пихатої людини. Для українців уособленням пихатості є такі птахи, як: гоголь – водоплавний дикий птах родини качиних, його самець вважається одним з найкрасивіших у сімействі качиних, пор. варіант ФО *ходить гоголем* «1. триматися поважно, гордовито, зарозуміло, зверхньо» (14), «2. бути вдягненим у яскраве, барвисте або багате вбрання» (0) (СФУМ, 749-750); півень, пор. ФО *ходить півнем / півником* «триматися зверхньо, гордовито, хоробро або зухвало» (8) (СФУМ, 750); сич, пор. ФО *надувся / надулася як / мов / наче сич; надутий, як / мов / наче сич* «1. похмурий, невдоволений (56)», «2. гордовитий, пихатий» (2) (ТСУМ).

Для поляків пихата людина асоціювалася також з: журавлем, пор. ФО *chodzić jak żuraw* «виглядати надутим, гордовитим, надмірно поважним» (0)²⁵

²³ Словник нотує цю ФО також з варіантним компонентом *ходити гоголем*.

²⁴ У корпусі ГРАК ми виявили лише один контекст з модифікованою ФО, пор.: ...*Але спершу вам потрібно ввійти в апарат Сонка й ваше тіло розіб'ють...* – Нмо-но! – *заявив Єнсі. Гордий як павлін татусь продовжував, —... на базові електронні матриці...* (Генрі Катнер і Кетрін Л. Мур До зустрічі! 2011).

²⁵ Ми виявили лише один контекст з використанням цієї ФО в Інтернеті в значенні «пересуватися вільно, рівно, гордо та поважно», зазначеному в монографії Л. Гампла *Птаство*

(WSFJP, 960); індиком, пор. ФО *być / chodzić / siedzieć jak indyk* «знев. (мужчина) дується, демонструє образу; також вважає себе кращим за інших, є пихатим, зазнається» (1) (WSFJP, 270). Однак у сучасних корпусах текстів польської мови вони маловживані та не використовуються на позначення пихи.

Пихата людина вважає себе найрозумнішою, пор. ФО: *pozjadać / zjeść wszystkie rozumy* (620) // *всі розуми поїсти* (26) «тоді, коли хтось є дуже розумним; думає, що все знає»: *Myśli, że pozjadała wszystkie rozumy, ale często popełnia podstawowe błędy merytoryczne. Він думав, що непер, після закінчення вишу, вже всі розуми поїв і легко влаштується в житті*²⁶.

З огляду на поведінку пихатої людини видається, наче щось не так з її головою, пор. ФО: *mieć przewrócone w głowie* (26); *komuś przewracało się w głowie* (9) «бути зарозумілим, самовпевненим, трохи пихатим, часто в результаті фінансового успіху»: *Aga ma przewrócone w głowie. Ciągłe się przechwala i opowiada, ile zarabia. Wydaje mi się, że prawda jest zupełnie inna. (przewraca się) (11) – przewróciło się komuś w głowie (48))*²⁷; *woda sodowa uderzyła (55) / uderza (9) / uderzy (11) (komuś) do głowy* «тоді, коли хтось стає зарозумілим після досягнення якогось успіху» (44, з них 21 заперечних) (через владу 8, з них 1 заперечний; через кохання 2); «поводить себе надміру легковажно» (Leksykon, 152); *bisucia się z żuru* «тоді, коли хтось стає зарозумілим після досягнення якогось успіху (1); поводить себе надміру легковажно» (легковажно через нудьгу (2), через надмір грошей (8), з доброго життя (18), з любові (1), інше (3): *Вони почали заробляти більше, ніж могли витратити, тому бісучилися з журу як могли* (Leksykon, 152); *coś (7) (sława (0), powodzenie (1), pieniądze (0) itp.: zwycięstwo (2), wino (4), szczęście (1), oszołomstwo (2), wspomnienie (1)) uderzyło komuś do głowy* «хтось став зарозумілим, надто самовпевненим і демонструє іншим свою вищість» (24) (USJP, t. 4, 206).

Левову частку зібраного фактичного матеріалу на позначення гордості й пихи, як бачимо, становлять кінематичні ФО (42 з 56 ФО): 12 польських і 5 українських ФО, прототипом яких є значущий рух тіла, 7 польських і 8 українських жестових ФО, 4 польські й 6 українських мімічних ФО.

У корпусі зібраних кінематичних ФО на позначення гордості й пихи виокремлюємо одиниці з етимонами: 1. значущі рухи тіла: «випинати груди»

в фразеології чеській і польській (Hampl L., *Přítomnost ve frazeologii české a polské. Konceptualizace – obraz – odzvěrcedění*, Bielsko-Biala 2012, s. 199): *...Wuj jest wysoki jak tyczka do pnącej fasoli. Chodzi jak żuraw, rytmicznie poruszając głową przy każdym kroku...* [w:] https://polesie.org/wp-content/uploads/2014/03/Mielnik_Moje_Telechany_komp.pdf (16.05.2022). У НКJP ми виявили 4 контексти з порівнянням *czujny jak żuraw* і жодного контексту на підтвердження пихи.

²⁶ R. Tymoshuk, W. Sosnowski, M. Jaskot, Y. Ganoshenko, *Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej*, Warszawa 2018, s. 101 (далі Leksykon).

²⁷ G. Dziamska-Lenart, E. Waźniak-Wrzesińska, Z. Obertová, M. Zakrzewska-Verdugo, J. Zgrzywa, *Słownik frazeologiczny z ćwiczeniami dla uczących się języka polskiego jako obcego*, Poznań 2021, s. 58 (далі SF).

(*wypinać pierś*); «ходити з задертою головою» (*chodzić jak paw*; *chodzić z nosem w chmurach*; *chodzić z podniesioną głową*; *iść z podniesionym czołem*; *chodzić jak żuraw*; *chodzić jak indyk*; *ходити навичем*; *ходити гоголем*; *ходити півнем* / *півником*; *ходити козирем*); 2. жести: «задирати голову» (*zadzierać nosa*; *nosić głowę wysoko*; *podnieść głowę*; *zadzierać głowę*; *z podniesioną głową*; *високо нести голову*; *високо нестися*; *підняти голову*; *задерти курпу* / *носа* / *ніс перед ким і без додатка*; *пундючити ніс*); «підняти над чиеюсь головою вказівний і середній пальці, розставлені вбік (у вигляді букви V) – рогач» (*(ktoś) pokazuje rogi*); 3. мімічні знаки: «кидати погляд звисока (зверху вниз)» (*patrzeć (na kogoś / na coś) z góry* / *z wysoka*; *дивитися згори* / *звисока на кого*); «дути щоки / надутися» (*nadymać się jak balon*; *надувся, як сич*; *надутий, як сич*); «статичне обличчя» (*mina jak z kotlina*); «випинати губу (губи)» (*wydymać wargi*; *дути губу*; *надуті губи*; *копилити* / *закопилити губу* / *губи* / *носа* / *ніс*).

3. Висновки та перспективи

Проведений аналіз є підтвердженням того, що в мові діють дві протилежні тенденції: з одного боку, тенденція до єдності, універсальності, з іншого – до оригінальності, своєрідності мовних картин кожної окремої мовної спільноти. Семантична схожість способів інтерпретації дійсності в українській і польській мовах обумовлюється універсальністю когнітивних процесів і пізнавального досвіду, а також існуванням багатовікових контактів між двома культурами та мовами. Таким чином, у концептуалізації пихи носіями української та польської мови можна виокремити загальнолюдське, універсальне, якого є більше, та національно марковане, особливе для певного народу.

Пихата людина у спільному українсько-польському уявленні – це особа, яка вважає себе вищою за інших, а відповідно інші негативно оцінюють таку її позицію. Кожна з аналізованих ФО містить негативно-оцінну конотацію. Найчастіше пиха в польській і українській фразеології концептуалізується через образ людини з високо піднятою головою (9 польських і 8 українських ФО), надutoї (5 польських і 1 українська ФО) з випнутими / надутими губами (1 польська і 3 українські ФО), вигляд і поведінка якої нагадують поведінку красивого набундюченого птаха (8 польських і 7 українських ФО): павича (6 польських і 3 українські ФО), півня (по одній польській і українській ФО), журавля чи індики (по одній польській ФО), гоголя, сича (по одній українській ФО). Пихата особа вважає себе найрозумнішою (по одній ФО), а інші думають, що в неї щось не те відбувається в голові (3 польські і 1 українська ФО).

У таких споріднених мовах, як українська та польська, попри численні спільні механізми вираження емоційних станів пихи, все-таки проявляються особливості її концептуалізації. Особливі ФО, які не мають відповідників в одній із порівнюваних мов, є прикладами безеквівалентних ФО, пор.:

- польські ФО: *wypinać pierś; nadymać / puszyć się jak paw; nadymać się jak balon; mina jak z komina; chodzić jak żuraw; chodzić z nosem w chmurach; roztaczać pawie ogon; roztoczyć pawie ogon;*
- українські ФО: *ходити / стояти / виступати козирем / королем / тузом; гнути козира; задирати / піднімати / задерти / підняти хвіст / хвоста [угору].*

Функціональний аналіз ФО на позначення пихи дав змогу уточнити будову та семантику ФО, їхню частотність, а також виявити рецесивні варіанти ФО (які виходять з ужитку) (*chodzić z nosem w chmurach; chodzić jak żuraw; стояти / виступати козирем, ходити / стояти / виступати королем / тузом; гнути козира; ніби пава; гордий як гусак; дуги морду, відставляти губу; гнути / загнути носа / ніс*) чи рецесивні значення ФО («бути одягненим в яскраве, барвисте...», ФО: *ходить навищем / гоголем* та «поводитися чванливо...», ФО: *пидючити ніс / морду*).

Перспективним видається контрастивний аналіз українських і польських чи інших слов'янських ФО на позначення пихи з врахуванням не лише структурно-семантичних, а й функціональних особливостей порівнюваних одиниць, у ході якого вдасться виокремити абсолютні та часткові еквіваленти, безеквіваленті ФО, а також паралельні ФО.

References

Sources:

- HRAK – *Heneral'nyy rehional'no anotovanyy korpus ukrayins'koyi movy*, [v:] <http://uacorporus.org/Kyiv/ua>.
- TSUM – *Tlumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy*, [v:] <https://slovnnyk.ua/>.
- SFUM – *Slovnnyk frazeologizmiv ukrayins'koyi movy*, red. Vynnyk V.O., Kyiv 2003.
- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. Bańko M., t. 1-2, Warszawa 2000.
- Leksykon – Tymoshuk R., Sosnowski W., Jaskot M., Ganoshenko Y., *Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej*, Warszawa 2018.
- NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, [w:] <http://nkjp.pl>.
- SF – Dziamska-Lenart G., Waźniak-Wrzesińska E., Obertová Z., Zakrzewska-Verdugo M., Zgrzywa J., *Słownik frazeologiczny z ćwiczeniami dla uczących się języka polskiego jako obcego*, Poznań 2021.
- SJP – *Słownik języka polskiego PWN*, [w:] <https://sjp.pwn.pl/>.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S Dubisz, t 1-4, Warszawa 2006.
- WSFJP – Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.
- WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*, red. Żmigrodzki P., [w:] <https://www.wsjp.pl/>.

Studies

- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, [w:] https://pl.wikisource.org/wiki/S%C5%82ownik_etymologiczny_j%C4%99zyka_polskiego.

- Etymologichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy u 7 tomakh*, red. Mel'nychuk O.S., Kyiv 1985.
- Haml L., *Ptactwo we frazeologii czeskiej i polskiej. Konceptualizacja – obraz – odzwierciedlenie*, Bielsko-Biała 2012.
- Jakubowska A., *Pycha w górnołużyckiej frazeologii i paremiologii*, „Poradnik Językowy” 2005, nr 8.
- Khomchak O.H., Volkova, I.V., *Ob'yektyvatsiya kontseptu hordist' u frazeologichnykh odynytsyakh*, «Pivdenney arkhiv. Filologichni nauky» 2020, vyp. 82.
- Kurzowa Z., Kubiszyn-Mędrala Z., Skarżyński M., Winiarska J., *Słownik synonimów polskich*, Warszawa 2009.
- Lozyn's'ka O.H., *Pol's'ka kinematychna frazeolohiya na poznachennya emotsiy: struktura, semantyka, funktsionuvannya*. Dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata filologichnykh nauk, Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni NAN Ukrainy, Kyiv 2014.
- Mika T., Pluskota D., Świetlik K., *Słownik synonimów. Nie tylko dla ucznia*, Poznań 1997.
- Mizin K., *Izmeneniye tsennostnykh prioritetov v sovremennykh yevropeyskikh lingvokul'turakh: moral'no-eticheskyy kontsept GORDOST'*, „Opera Slavica” 2018, t. 28 (4).
- Nagórko A., Łaziński M., Burkhardt H., *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków 2004.
- Okhrimenko M.A., *Idioetnichni osoblyvosti odynyts' frazeosemantychnoho polya «Emotsiyi lyudyny» v pers'kiy i ukrayins'kiy movakh*. Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata filologichnykh nauk, Kyivs'kyy natsional'nyy linhvistychnyy universytet, Kyiv 2012.
- Onufriychuk H., *Linhvokul'turnyy potentsial ukrayins'koyi etnofrazeolohiyi: asotsiatyvne pole «Ludyna v koli inshykh istot»*. Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata filologichnykh nauk, Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni NAN Ukrainy, Kyiv 2016.
- Pieter J., *Słownik psychologiczny*, Wrocław 1963.
- Słownik synonimów języka polskiego*, [w:] <https://www.synonimy.pl>.
- Szewczuk W., *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998.
- Yefymchuk H., *Linhval'ni ta sotsiolinhval'ni osoblyvosti verbalizatsiyi kontseptu ARROGANCE u brytans'kiy kartyny svitu*. Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata filologichnykh nauk, Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet, Zaporizhzhya 2018.
- Zabiyaka V.A., Zabiyaka I.M., *Svit frazeolohizmiv. Etymolohiya, tlumachennya, zastosuvannya*, Kyiv 2012.
- Żmigrodzki P., *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa 2001.

ПРО АВТОРА

Оксана Григорівна Лозинська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка (Ivan Franko National University of Lviv). **Основні публікації:** *Фразео-семантичне поле „радість” у польській мові (на матеріалі польської кінематичної фразеології)*, „Radość. Aspekty językowo-kulturowe”, red. G. Filip i M. Patro-Kucab, Rzeszów 2015, s. 76-89; *Контамінації польських кінематичних фразеологізмів на позначення емоцій*, „Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства”, Одеса 2021, Вип. 35, с. 156-163; *Pole frazeosemantyczne smutek w języku polskim (na materiale frazeologii kinematycznej)*, „Z bliska i z daleka. Język polski w badaniach językoznawców lwowskich i toruńskich”, M. Gębki-Wolak, A. Krawczuk, Toruń 2019, s. 135-150; *Фразеосемантичне поле „гнів” у польській мові (на матеріалі польської кінематичної фразеології)*, „Zielonogórskie Seminaria Językoznawcze. Zachowanie językowe – spontaniczność i automatyzm”, 2017, s. 137-150; *Mimiczny portret strachu w polskiej i ukraińskiej frazeologii kinematycznej*, „Język Polski”, Kraków 2013, Z. 3, T. XCIII, s. 186-195.

ORCID: 0000-0002-1479-3000

Email: oksana.lozynska@lnu.edu.ua